

Toffe maten?!? De kwalijke kant van pestgedrag bij jongeren.

Wat scholen kunnen doen.

Vlaamse scholieren: grootste pesters van Europa?

'Vlaamse scholieren zijn de grootste pesters in Europa.' Dat was de kop van een artikel in *Het Laatste Nieuws (HLN)* van 1 maart 2008. Een beperkte steekproef in opdracht van de British Council¹ bracht toen aan het licht dat 55 procent van een groepje ondervraagde Vlaamse jongeren liet verstaan dat uiterlijke kenmerken zoals grootte, gewicht en kleding voor hen de hoofdredenen waren tot het pesten van leeftijdsgenoten. In geen enkel ander land lag de score hoger.

Volgens hetzelfde onderzoek krijgen jongeren met een handicap of met een andere huidskleur het op Vlaamse scholen dan weer minder erg te verduren dan in andere Europese landen. Voor ongeveer één op drie van de Europese scholieren zou huidskleur de belangrijkste reden zijn tot pesterijen. Met een score van maar (!?) 22 procent scoren Vlaamse jongeren hier opvallend beter. Vooral nieuwe allochtone instromers krijgen te maken met pesterijen ten aanzien van hun persoon.

Vanuit wetenschappelijk oogpunt is het onderzoek van de British Council te klein-schalig en te weinig onderbouwd om er grote conclusies aan te verbinden. De bewering dat onze Vlaamse jongeren tot de pesttop van Europa behoren, is zonder meer voorbarig en fel overdreven. Ander en meer grootschalig onderzoek drukt zich genuanceerder uit². Wellicht krijgt één op vijf van de schoolgaande jongeren in Vlaanderen te maken met pestgedrag. Eén op twintig wordt bijna dagelijks gepest. De nieuwste communicatiemiddelen (gsm, computer en internet) zorgen ervoor dat het gepest zich niet beperkt tot de schooltijd. Zelfs de thuisplek of een ver vakantieoord liggen nu binnen het bereik van cyberpesters.

'Jommekeskopke'

Het valt niet te ontkennen dat uiterlijke kenmerken zoals voorkomen, huidskleur en persoonlijke outfit bij heel wat jongeren in scholen, jeugdbewegingen en clubs aanleiding geven tot plagerijen, ruzies en pestgedrag. Vooral in een omgeving waarin men elkaar (nog) niet zo goed kent, spelen net die kenmerken een grotere rol. Tel daarbij dat de meeste kinderen en jongeren verplicht naar school moeten. Wat betekent dat ze ernaartoe *moeten*, zelfs al vinden ze de school maar niks. Ook wie gepest wordt, kan niet wegblijven. Bij een sportclub of jeugdbeweging ligt dat anders.

- 1 De British Council nam enquêtes af in 47 middelbare scholen, verspreid over zeven Europese landen, met name België, Duitsland, Nederland, Spanje, Italië, Groot-Brittannië en Portugal. Voor ons land werden alleen Vlaamse scholen onder de loep genomen. In totaal werden 3500 scholieren ondervraagd. In Vlaanderen werden 350 leerlingen bevestigd.
- 2 Die andere cijfers zijn terug te vinden bij Stevens, V. & Van Oost, P. (1994). *Pesten op school*. Een actieplan voor scholen. Antwerpen, Garant Uitgevers. Meer algemene cijfers zijn te vinden als onderdeel van het onderzoek Health Behaviour in School-aged Children. Meer informatie en onderzoeksrapporten zijn terug te vinden op <http://www.hbsc.org/overview.html>. De Vlaamse cijfers in dit vergelijkend langlopend internationaal onderzoek dat in samenwerking met de Wereldgezondheidsorganisatie wordt opgezet, zijn afkomstig van de onderzoeksgroep onder leiding van prof. Lea Maes (UGent).

De beginfase³ van het schooljaar is voor alle klas- of lesgroepen een kritisch moment. Nieuwe leerkrachten, nieuwe klasmakers,... dat betekent een nieuwe situatie waarin men opnieuw zijn plaats moet zoeken. Begin september kennen de meeste jongeren elkaar amper. Het uiterlijk en de manier van doen zijn zowat de enige zaken waarop leerlingen kunnen terugvallen om zich een beeld te vormen van elkaar en zich te positioneren binnen de groep. Wie uit de toon valt en/of (er) helemaal alleen (voor) staat, maakt meer kans om gepest te worden. Een onzekere houding, verlegen reacties of angstig, krampachtig en teruggetrokken gedrag hebben op pestkoppen hetzelfde effect als een rode lap op een stier. Idem voor wie uit de groep valt of op weinig sympathie kan rekenen. Pestkoppen voelen gauw aan wie zwakker staat. Enkele plaagstoten volstaan om dit aan het licht te brengen. Krijgt iemand de rol van pineut toebedeeld, dan wordt het voor die leerling bijzonder moeilijk om zich daarvan te ontdoen. Zo trekt de pestspiraal zich op gang.

Daan is dertien. Hij komt uit een groot gezin. Zijn kapsel, kleding en boekentas laten vermoeden dat ze het thuis niet breed hebben. Daan wordt daar op afgerekend. Te dikwijls moet hij horen dat hij stinkt, dat zijn Wibra-kleren uit de toon vallen, dat hij een 'Jommekeskopke' heeft. In de klas zit hij vaak alleen. Niemand wil naast hem zitten. Er is zelfs een leerkracht die zich luidop aan hem stoort. Dan krimpt Daan pas echt in elkaar. Elke avond studeert hij urenlang. Zijn goede cijfers moeten bewijzen dat de anderen zich vergissen en dat hij wel iemand is.

Pesten is...

We spreken van pestgedrag wanneer een kind of jongere **langdurig en aanhoudend** het slachtoffer is van **kwetsend of vernederend gedrag** van anderen (fysiek, psychisch, sociaal, materieel). Pestkoppen willen hun slachtoffer, dat meestal **zwakker** staat, **doelbewust leed toebrengen** (kwetsen, ondermijnen, angst berokkenen,...). Meestal doen ze dit zonder enige aanleiding. Pesterijen hebben bijna altijd een **sociale functie**. Ze vinden plaats in een groep. Al pestend veroveren pestkoppen een centrale positie. Op die manier horen ze erbij, oefenen invloed uit en zien zich omringd door sympathisanten. Stuk voor stuk zijn het voor hen 'goede' redenen om het pestgedrag te handhaven. Soms is het pestgedrag een poging om zich uit de slachtofferrol te bevrijden.

... anders dan plagen

Plagen is van een heel andere orde dan pestgedrag. Plagerijen zijn onschuldig van aard. Ze drukken intimiteit uit en blijven meestal respectvol. Plagerijen gaan gepaard met humor en spelen in op kleine, subtiele gevoeligheden. Wie te ver gaat bij het plagen zal zich vlugger verontschuldigen. Of er duiken omstanders op die de plooiën opnieuw glad helpen strijken. Plagerijen zijn een gezonde manier van omgaan. Jongeren plagen ook om te testen hoe ver ze kunnen gaan. Wie de grenzen van de ander systematisch overschrijdt, komt terecht bij pestgedrag. Pestkoppen benutten plaagstoten – al was het maar omdat die onschuldig lijken – om na te gaan hoe sterk of zwak hun slachtoffer staat. Kan hij rekenen op de steun van anderen? Durft hij terugslaan? Heeft hij een scherpe tong? Zal de leraar reageren? ...

Integrale aanpak

Liever geen 'one shot'-initiatieven

Om ervoor te zorgen dat pesterijen minder kans maken, kunnen scholen vele wegen uit. Schoolteams laten de zogenaamde 'one shot'-initiatieven best links liggen. Hoe mediageniek, spectaculair of imagooversterkend die acties of initiatieven ook zijn, ze doen meer kwaad dan goed. Scholen die zich hiertoe beperken, houden er dikwijls

³ In de literatuur spreekt men van de 'forming' fase. Bij een goed geleide groep gaat die fase over naar de 'norming' en 'storming' fase, om vervolgens te evolueren naar de 'performing' fase. De 'termination' fase betekent dat de groep zich ontbindt omdat haar opdracht of taak is voltooid.

een kater aan over, omdat ze over te weinig deskundigheid en draagkracht beschikken om de echte problemen aan te pakken. Ze moeten onthutst constateren dat ze met hun actie(s) slapende honden hebben wakker gemaakt. Waar er vroeger 'nooit problemen waren', duiken er plots wel leerlingen en ouders op die pesterijen komen melden. Ze rekenen er op dat de school nu wel iets zal ondernemen en aarzelen niet langer om de school lastig te vallen met pijnlijke verhalen, moeilijke vragen en – soms ook – lastige verwijten. Het ligt voor de hand dat slecht voorbereide schoolteams op dat ogenblik naar adem happen.

Schoolomvattend

Scholen die conflicten en pesterijen tussen leerlingen op een degelijke manier willen aanpakken, kiezen dus beter voor een goed voorbereide campagne. Wat onder meer betekent dat ze deel uitmaakt van een schoolomvattend beleid ('*whole school approach*'). Zo'n integrale aanpak respecteert de complexiteit van pestsituaties en biedt uitzicht op betere en duurzamere effecten. De belangrijkste componenten van die schoolomvattende aanpak worden zo dadelijk belicht.

De '*vijfsporenaanpak*' van Bob van der Meer⁴ is een eerste belangrijke component. Hij wijst er ons op dat een goed en effectief pestactieplan mikt op de vijf belangrijkste actoren: de gepeste leerling, de pestende leerling(en), de groep van de omstanders, de leerkrachten en de ouders. Of het nu gaat om informerende, sensibiliserende of activerende initiatieven, scholen bereiken een beter resultaat door alle betrokkenen mee te nemen in de communicatie, de planning, de organisatie, de uitvoering en evaluatie van het schoolactieplan.

Een integrale aanpak kenmerkt zich bovendien door het *strategisch combineren van (a) leefklimaat- en welbevinden bevorderende initiatieven, (b) preventieve initiatieven en (c) remediërende acties*. Scholen die gekenmerkt worden door goede onderlinge contacten, oprechte participatiekansen en een warm klas- en schoolklimaat lopen minder kans op ernstige problemen. In deze scholen is de informele zorg een belangrijke buffer en wordt er minder aanleiding gegeven tot verdoken conflicten of het niet naleven/opvolgen van gemaakte afspraken. De draagkracht en tolerantie van de leerkrachten is er groter. Het kost hen minder moeite hun verantwoordelijkheid in alle omstandigheden op te nemen. Preventieve en remediërende acties veronderstellen een specifieke deskundigheid, maar halen voordeel uit een leerlingvriendelijke, positief gerichte en ondersteunende omgeving.

Een volgende belangrijke bouwsteen van de *whole school approach* is dat er wordt uitgegaan van een duidelijke visie. Deze visie verduidelijkt hoe men het pestprobleem opvat en op welke manier men het wilt aanpakken. Het is een visie die door de schoolleiding en het team wordt gedragen. Ze is terug te vinden in het pedagogisch project van de school en maakt deel uit van het schoolwerkplan. Leerlingen, leerkrachten en ouders zijn er van op de hoogte. De *zorgstructuur* van de school verduidelijkt wat van iedere medespeler wordt verwacht. Zo weet elk teamlid wat hem te doen staat wanneer hij te maken krijgt met ontoelaatbaar gedrag. Iedereen weet op wie hij kan terugvallen. Leerlingen en ouders weten waar, wanneer en aan wie ze hun zorgen en vragen kunnen voorleggen. Lage meldingsdrempels en een absolute garantie op discretie maken mogelijk dat problemen in een pril stadium kunnen worden aangepakt.

De ideale zorgstructuur is vergelijkbaar met een estafetteploeg: elke atleet weet precies tot waar hij mag lopen en aan wie hij de loopstok kan doorgeven. Vier niveaus vullen elkaar aan. Het *nulde niveau* is het niveau van de informele zorg. In een veilige, betrouwbare omgeving met open en warme contacten worden heel wat kleine en grote problemen spontaan opgevangen. Hier escaleren ruzies en conflicten veel minder gauw. De zorg is hier niet professioneel noch structureel, maar steunt op onderlinge verbondenheid. Het *eerste formele zorgniveau* omvat al wie pedagogische verantwoordelijkheid draagt en instaat voor de goede gang van zaken op school en in de klas. Klassenleraars vervullen hier een centrale rol. Ze beschikken immers over alle relevante informatie en staan ook in voor de kwaliteit van het klasklimaat. Zij

4 van der Meer, B. (2002). *Pesten op school. Lessuggesties voor leerkrachten*.

bewaken het groeiproces en leertraject dat hun leerlingen doorlopen. De *tweede formele zorglijn* wordt ingevuld door zorgleerkrachten, leerlingenbegeleiders, mentoren, tutoren, het directie- en coördinatieteam, enz. Het CLB komt de formele zorglijnen ondersteunen en helpt eventueel om door te verwijzen naar schoolexterne hulp. Het netwerk van schoolexterne ondersteuners en hulpverleners vormt de *derde en laatste zorglijn*.

De kwaliteit van 'verbondenheid'

De kwaliteit die als een rode draad doorheen de meest succesvolle aanpakstrategieën en -methodieken loopt, is 'verbondenheid'. Verbondenheid⁵ realiseert zich wanneer iemand bewust en op een positieve manier in voeling staat met zichzelf, anderen, de materiële maar ook de ruimere sociale omgeving en/of het leven als totaliteit. Ervaringen die onze verbondenheid op een of andere manier versterken en verdiepen, geven zin aan ons leven. Ze dragen bij tot ons geluk, maken ons nieuwsgierig en dagen ons uit om verwonderd, dankbaar maar ook zorgzaam én met zin voor verantwoordelijkheid in het leven te staan. Ervaringen van verbondenheid zijn als stapstenen in onze morele ontwikkeling. Ze brengen ons dichterbij de waarde van onszelf, de andere(n) en het andere en wekken in ons het vermogen om – zelfs bij afwezigheid van regels en controle – geheel vanuit onszelf respectvol te zijn. Onderwijs en opvoeding zijn bij uitstek interactioneel. Het succes ervan is in hoge mate afhankelijk van een goed contact tussen leerlingen en leerkrachten. Nabije en betrokken leraren-opvoeders moeten tegelijk ook sterk staan in leiding geven en sturen, stimuleren en coachen van de leerlingen die hen zijn toevertrouwd. Door oog te hebben voor de individualiteit van elk kind/elke jongere en verder te bouwen op zijn kennis, competenties en intrinsieke kwaliteiten slagen leerkrachten er (ook als team) meestal in om hen tot aan het punt te brengen waarop ze op eigen vleugels verder kunnen. Een afstandelijke, negatieve, bestraffende en veroordelende pedagogie slaagt daar niet in en is zonder meer fnuikend en nefast. Ze voedt conflicten en zet – weliswaar ongewild – aan tot meer 'de-link-wentie'⁶ (= 'niet-verbondenheid', respectloos handelen).

Herstelgerichte aanpak

Een herstelgerichte aanpak trekt de kaart van het 'verbindend werken' en slaagt er op die manier in het beste van twee werelden met elkaar te verzoenen. Hier is er zowel aandacht voor de sturende, meer autoritaire kant (assertief begrenzen, schadend gedrag benoemen, pestkoppen voor hun verantwoordelijkheid plaatsen) als voor zorgende en ondersteunende elementen (erkenning geven aan de onderliggende beleving en behoeften van de (mede-)pesters en slachtoffers; nagaan hoe hier op een positieve manier aan tegemoet kan worden gekomen). Bovendien krijgen alle betrokkenen de kans om bij te dragen tot een oplossing. Ze blijven dus in hun verantwoordelijkheid staan. Methodieken als het non-agressiecontract (J. Ruigrok), de no blame-aanpak (Leefsleutels), de klasthermometer (G. Deboutte), het herstelgericht groepsoverleg (op school) (N. Vettenburg en D. Burssens), herstelcirkels (Ligand/Oranjehuis) of de vredesbank mogen – voor zover ze aansluiting vinden bij de schoolcultuur – gerekend worden tot de meer succesvolle methodes om pesten en geweld op school te helpen terugdringen.

Voorrang aan preventie

Het preventieeluk is ongetwijfeld het belangrijkste onderdeel van de pestactieplannen die scholen uittekenen en realiseren. Vooral hier zal de kwaliteit van verbondenheid zich moeten tonen via een brede waaier aan initiatieven op individueel, klas-, school- en schoolomgevingsniveau. De ene keer gaat het om initiatieven of acties met een sterke 'pest-focus' (sensibilisering naar alle doelgroepen via toneel, video,

5 Cf. Depuydt, A., Deklerck, J. & Deboutte, G. (2001). *'Verbondenheid' als antwoord op 'de-link-wentie'*. Preventie op een nieuw spoor. Leuven, Uitgeverij Acco.

6 Idem.

rollenspel; versterken van sociale vaardigheden bij kwetsbare leerlingen; vorming van peer-bemiddelaars; aanscherpen van het middagtoezicht, opstellen van een antipestprotocol,...). De andere keer ligt de focus ruimer en wordt er ingezet op het oefenen van sociale vaardigheden, oplossingsgericht denken, 'befriending' via peter-meterschap, optimaliseren van het leerlingvolgsysteem, leren herkennen en verwoorden van verlangens en gevoelens,...

Doelgericht inzetten op preventie betekent dat scholen het aantal probleemsituaties naar beneden halen en er op die manier voor zorgen dat de eigen zorgstructuur niet overbelast geraakt. Minder problemen betekent ook dat het schoolklimaat niet verzuurd raakt en zodoende de hele schoolwerking kan blijven oliën.

Leerkrachten maken het verschil

Leerkrachten met een ervaringsgerichte leerkrachtstijl zijn het gewoon om rekening te houden met de binnenkant van hun (zorg)leerlingen. Ze sturen, steunen en stimuleren 'op maat' en houden er niet van leerlingen te zien verdwijnen in de anonimiteit van de groep. Die leerkrachten kiezen voor initiatieven en interventies die inspelen op de leer- en groei behoeften van hun leerlingen. Het zijn steunpunten en ankerfiguren in het groei proces van de jongelui die hen zijn toevertrouwd. De ene keer zijn ze een vuurtoren (markeren, begrenzen, waarschuwen, wegwijs maken), de andere keer kruipen ze in de rol van strenge leermeester of wijze gids (met vak- en mensenkennis), nog een andere keer zijn ze de copromotor van een theaterstuk dat de leerlingen zelf in elkaar hebben gestoken.

Als bezielde en geëngageerde leerkrachten onder impuls van hun directie samen een team vormen, dan voltrekt zich een proces waarin de bouwstenen die dit artikel wou aanreiken vanzelfsprekend hun plaats vinden. In zulke scholen krijgen pesten minder kans. Leerlingen en leerkrachten ervaren er veiligheid, vriendschap en vertrouwen. Daar realiseert zich verbondenheid, zelfs zonder dat dit begrip één keer hoeft te vallen. Ontmoetingen beperken zich dan niet tot 'de buitenkant' maar zijn gericht op de promotie van het goede in elke leerling. Leerlingen en leerkrachten zijn in deze scholen 'beste maten'. In sommige gevallen blijven ze dat, een leven lang.

Gie Deboutte

Stafmedewerker CEGO – Wetenschappelijk medewerker LINC
Voorzitter Vlaams Netwerk Kies Kleur tegen Pesten